

B A Ş Y A Z I

SİĞİR YETİŞTİRİCİLİĞİNDE DAMIZLIK SORUNU VE YAPAY TOHURLAMA

Doç. Dr. Mustafa KAYMAKÇI

Prof. Dr. Reşit SÖNMEZ

E. Ü. Ziraat Fakültesi

Türkiye'de sığır varlığı son sayımlara göre 12 milyonu geçmektedir. Bu varlığın yaklaşık yüzde 5-6 sını kültür ırkları, yüzde 23 ünü melez ırklar ve geriye kalan büyük çoğunluğunu ise düşük verimli yerli ırklar oluşturmaktadır. Bu nedenle sayısal açıdan yeterli olmasına karşın hayvanlarımızın birim verimleri oldukça düşüktür. İnek başına süt verimi 800 kg, karkas ağırlığı 80 kg dolayındadır. Tüketimimizde buna bağlı olarak yeterli düzeyde değildir. Tüketilen süt ve ürünleri miktarı 120 kg, et miktarı ise 18 kg. dir. Bununla birlikte sağlıklı ve gülbüz kuşaklar yetiştirmek ve dış ticaret açısından hayvancılığımızın verimlerini kısa süreç içinde arttırmak zorundayız. Bu noktada gündeme gelen en önemli konu, damızlık sorunudur.

Sığır yetiştiriciliğinde damızlık

Diğer çiftlik hayvanlarında olduğu üzere sığırcılıkta da damızlık denilince erkek hayvan yani boğa akla gelir. Bu nedenle soruna ilk bakışta ne kadar boğaya gereksinmemiz vardır şeklinde bakmakta yarar vardır. Yapılan bir hesaba göre yurdumuzda her yıl 25-27 bin dolayında damızlık boğaya gereksinme vardır. Bu gereksinmenin 5-6 bini kamu (devlet) yetiştirme kurumlarından karşılanmaktadır. Bu duruma göre geriye 20-21 bin boğa açığı kalıyor demektir. Sığır yetiştiricileri, bu açığı büyük ölçüde kendi yetiştirdikleri damızlıklardan karşılamakta, bir kısmı da devletin yapay tohumlama hizmetinden yararlanmaktadır.

Türkiye'de damızlık sorununun çözümünde, soruna daha çok dışı hayvan açısından yaklaşmıştır. Bu nedenle, genelde damızlık dışı hayvan dış alımı (ithalatı) yapılmıştır. Bu dışalılar günümüzde de sürmektedir. Ancak bunun çıkar yol olmadığı görülmelidir. Zaman, para, dış ödemeler

dengesi, hayvanların Türkiye koşullarına uyumu vb. gibi nedenlerle canlı hayvan getirerek damızlık gereksinmemizin karşılanması genelde olası değildir.

Çıkar yol, bir yandan doğal aşım yöntemine göre üstünlük gösteren yapay tohumlama hizmetinde etkinliği arttırmak, diğer yandan canlı hayvan yerine, üstün nitelikli boğa tohumlarını dondurulmuş sperma tekniğinden yararlanarak başka ülkelerden yurdumuza getirmektir. Bu yapılırken boğa- yavru testi (progeny testing) yöntemiyle bir ıslah programı başlatılmalıdır.

Yapay tohumlamanın üstünlükleri

İyi düzenlendiği taktirde, yapay tohumlamanın doğal aşım yöntemine göre sayısız üstünlükleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir;

1. Küçük üretim sürülerinde boğa bulundurma zorunluğu ortadan kalkar ve gebelik çok ucuza mal olur.
2. Doğal aşımın geçen hastalıklardan korunma ve denetim yapay tohumlamayla olasıdır.
3. Aşım güçlükleri yapay tohumlamayla giderilebilir.
4. Bir boğadan çok sayıda döl üretmek ancak yapay tohumlamayla sağlanabilir.
5. Boğaların damızlık değerlerinin saptanmasına yönelik boğa - yavru testi, yapay tohumlama yoluyla daha erken ve güvenle yapılabilir.
6. Dondurulmuş sperma tekniğinden yararlanıldığında, üstün damızlık değere sahip boğaların tohumları çok uzun yıllar saklanabilir ve gen alışverişi sağlanır.

Türkiye ve diğer ülkelerde sığır yapay tohumlaması

Türkiye'de sığır yapay tohumlamasına 1950 yıllarında başlanmıştır. Kamu yapay tohumlama organizasyonu hemen bütün ülkeyi kapsamaktadır. Özel yapay tohumlama organizasyonları ise henüz çok yenidir. Tohumlanan inek sayısında yıllara göre değişme vardır. 1986 yılı için bildirilen tohumlama oranı yüzde 9 - 10 dolaylarındadır. Ancak bu oran başka ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeydedir. Örneğin yapay tohumlama oranı Hollanda ve Danimarka'da yüzde 100, İsrail'de yüzde 95, Amerika Birleşik Devletleri'nde yüzde 50 dolaylarındadır. Bütün bu ül-

kelerde yapay tohumlama, süt ve et verimi yönünden genetik ıslahın daha etkin bir duruma getirilmesinde önemli bir araç olarak kabul edilmiştir. Burada yurdumuz açısından önemli ve üzeri vurgulanması gereken bir ders vardır. O da, yapay tohumlama uygulamasının hayvancılıkta, zooteknik hizmetlerinin ayrılmaz önemli bir parçası olduğu gerçeğidir. Tarım-Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nda yapılan son düzenlemeyle yapay tohumlama uygulamasının Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü'ne bağlanması bu açıdan önemli bir adım olarak ele alınmalıdır.

Sığır yapay tohumlamasında strateji ne olmalı ?

Yapay tohumlama, temelde bilimsel ölçülere dayalı bir ıslah planlaması içinde yer almalıdır. Bu amaçla tekniğin sığır yetiştiricilerine götürülmesinde izlenecek strateji -gerek bölge, gerek yurt düzeyinde- řu olabilir :

1. Ekstansif ve yarı ekstansif işletmeler için yapay tohumlama ya mevsimlik, yada kızgınlığın düzenlenmesiyle planlanmalıdır. Bu nitelikteki işletmeler için Türkiye'de var olan boğa spermaları yeterli düzeydedir. Ancak bu işletmelerin kimileri için doğal aşım daha uzun bir süre ekonomik olma özelliğini sürdürecektir.

2. Entansif işletmeler için yapay tohumlama başlangıçta ekonomik olmasa bile kanımızca zorunludur. Ancak bu işletmelere götürülecek yapay tohumlama hizmetleri için sperma seğimi önemlidir. Bunlara 5-6 yıl süreyle yurt dışından denenmiş boğa spermaları sağlanmalıdır.

3. Bu süre içinde boğa-yavru testi yöntemiyle bir ıslah programına geçilmelidir. Boğa-yavru testi ilk aşamada kamu yetiştirme kurumlarında yapılmalıdır. Yurdumuzda bu amaçla bir çalışmaya başlanılmış bulunmaktadır.

Bu yaklaşım içinde yapay tohumlama uygulaması yapılırken sığır yetiştiricilerinin yetiştirme, ıslah, sağlık koruma, sağıtım (tedavi) ve pazarlama sorunlarına çözüm yolları bulacak bir organizasyon tasarlanmalıdır.

Etkin bir yapay tohumlama organizasyonunda verilecek hizmetin özellikleri şunlar olabilir:

1. Yapay tohumlama uygulaması hafta tatillerini de kapsıyacak şekilde düzenlenmelidir.

2. Tohumlamayla birlikte sığır yetiştiricilerine numaralama, kızgınlık denetimi, gebelik testi, verim denetimleri ve kayıt tutma gibi hizmetler de götürülmelidir.

3. Organizasyon, sığır yetiştiricilerine gebelik güvencesi ve buzağılama kolaylığı gibi güvenceler verilmelidir.

4. Organizasyonda haberleşme, yaşamsal öneme sahiptir. Bu amaçla her türlü haberleşmeden yararlanılmalıdır.

5. Organizasyon, yayım hizmetlerini de kapsıyacak bir çalışma içinde olmalıdır.

Sığır yetiştiriciliğinde damızlık sorununun çözümünde yeni yolların devreye sokulması gerekmektedir. Bunları ana başlıklarla şöyle özetleyebiliriz :

1. Doğal aşım yöntemine göre üstünlük gösteren yapay tohumlama hizmetinde etkinliği arttırmak,

2. Yapay tohumlama uygulamasını Zootečni hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak ele almak,

3. Canlı dişi ve erkek dışalımını yerine üstün nitelikli boğa tohumlarını dondurulmuş sperma tekniğinden yararlanarak yurdumuza getirmek,

4. Bunlar yapılırken boğa-yavru testini gerçekleştirmek. Son olarak, ancak üzerinde önemle durulması gereken bir konuda şudur: Tekniğin organizasyonu ve uygulamasında ilgili bütün meslek gruplarına yer verilmelidir. Bu kapsamda, yasa ve yönetmeliklerde değişiklik yapılarak Zooteknist Ziraat Mühendislerine de etkin görev verilmelidir. Gelişmiş ülkelerde uygulamanın böyle olduğu artık bilinmelidir. Konya'ya dar bir meslek görüşüyle bakmaktan uzaklaşılmalıdır.

Böyle bir yaklaşımın yaşama geçirilmesi, sığır ıslahında başarıyı önemli ölçüde arttıracaktır.